

HUMANIZMUS, PLURALIZMUS A DEMOKRACIA AKO SOCIOKULTÚRNE PRINCÍPY TVORBY A UPLATNENIA PRÁVA V EURÓPSKOM PRIESTORE

JÁN ČIPKÁR

Právnická fakulta, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Slovenská
republika

Abstract in original language

Humanizmus ako princíp a životný postoj. Uplatnenie princípu humanizmu v európskom právnom priestore.

Pluralizmus patrí medzi neoddeliteľné hodnoty pre politický systém, v popredí záujmu ktorého je tzv. realistická koncepcia pluralizmu.

Otázkou je, do akej miery a ako sa odráža pluralizmus v politickom systéme spoločnosti na tvorbe a aplikácii práva.

Pokrok ľudstva v období postmodernej spoločnosti vytvára v širokých vrstvách spoločnosti tendenciu rozvoja demokratických inštitútov.

Key words in original language

Humanizmus; pluralizmus; demokracia; princípy.

Abstract

Humanism as a principle and attitude towards life. Application of the principle of humanism in the European legal territory.

Pluralism belongs to the inseparable values of political system, in the limelight of which is so called realistic conception of pluralism.

The question is, to what extent and how pluralism reflects itself in the political system of society in lawmaking and application of law.

The progress of mankind in the era of postmodern society creates a tendency of development of democratic institutes in wide ranks of society.

Key words

Humanism; pluralism; democracy; principles.

1. Humanizmus ako princíp a životný postoj. Humanistický postoj je výrazne intelektuálny. Opiera sa o kritický a rozumový vzťah ku

skutočnosti. Jeho psychologické základy sú preto v podstate totožné so základmi vedeckého postoja.¹

V čom teda spočíva humanistický životný postoj? Je obranou človeka, zdôraznením ľudskej hodnoty a dôstojnosti? Je možné dať na túto otázku odpoveď s definitívnou platnosťou? Azda každá epocha si ju musí zodpovedať sama, vychádzajúc z vlastných historicko-kultúrnych predpokladov a základov. Táto úloha je osobitne aktuálna v časoch veľkých zmien a premien (kríz a prevratov), kedy dochádza ku stretu medzi čímsi starým a novým. Napr. renesančný humanizmus pripravoval pôdu sčasti pre veľké reformné hnutia vnútri kresťanského náboženstva, sčasti pre revolúciu vo vedeckom obraze sveta²

Tzv. novohumanizmus osvietenstva treba vidieť v súvislosti s francúzskou revolúciou. Marxistický a socialistický humanizmus je produktom uvažovania o podmienkach človeka v konflikte neskorokapitalistických a socialistických spoločenských foriem.³

Zárodok humanizmu sa zrodil vtedy, keď človek začal uvažovať o svojom postavení v súvislosti sveta i o svojich možnostiach rozhodovať o silách, v ktorých moci doteraz bol. Aby sa vôbec zrodila myšlienka, že človek môže žiť podľa vlastných podmienok, je potrebné, aby sa istým spôsobom stlmil tlak dvoch ostatných faktorov - príroda a boha.⁴ Toto stlmenie nebolo automatické a súviselo s posilnením úlohy nadprirodzeného. A tak sa náboženstvo stáva najvyššou autoritou, ktorej príkazy do najmenších podrobností rozhodujú o živote ľudí.

Humanizmus, humanista v našich jazykoch sú pomerne nové. Cicero hovorí o studia humanitatis – myslí nimi intelektuálne činnosti vhodné na rozvíjanie vlastností, ktoré pomenúva ako humanitas (ide o čítanie diel starých filozofov, dejepiscov a básnikov).

V talianskej renesancii sa slovo humanista používalo na označenie človeka, hľadajúceho poznanie a múdrosť u antických spisovateľov. Slovo „humanizmus“ (Humanismus) pochádza asi z 19. st. Používalo sa na

¹ Tento príspevok predstavuje záverečnú reflexiu výsledkov jednotlivých riešení čiastkových úloh členmi grantového projektu VEGA č. 1/0325/08 – Sociokultúrne determinanty tvorby a pôsobenia práva v európskom právnom priestore.

² Pozri: WRIGHT, von Georg Henrich: *Humanizmus ako životný postoj*. Bratislava: Kalligram, spol. s. r. o. 2001, s. 10 – ISBN:80-7149-363-5

³ Pozri: WRIGHT, von Georg Henrich: *Humanizmus ako životný postoj*. Bratislava: Kalligram, spol. s. r. o. 2001, s. 11

⁴ Pozri: WRIGHT, von Georg Henrich: *Humanizmus ako životný postoj*. Bratislava: Kalligram, spol. s. r. o. 2001, s. 13

označenie renesančného znovuobjavenia svetského kultúrneho dedičstva z antiky (a označenie historických filozofických disciplín, ktoré sa zaoberali uvedeným dedičstvom).

S humanistickým životným postojom máme do činenia už v Grécku počas klasického obdobia antickej kultúry v 5., 4. a 3. st. pr. n. l., kedy vznikali kultúrne vzory pre renesančnú vzdelanosť. Novohumanizmus videl ideálnu krásu v gréckom staviteľstve a sochárstve (napiek tomu, že grécku kultúru charakterizovali náboženské rituály a mystériá, tlak náboženskej autority v Hellade a v Ríme bol relatívne znesiteľný). Intelektuálna vzdelanosť sa zameriavala na poznanie vonkajšieho sveta, na prírodu (physis – ako harmonický, zákonitý poriadok, ako kozmos). Zákon, ktorý pôsobí v prírode, sa stal skôr ideálom, resp. normou diania, ktorá platí najmä pre človeka. Človek je mikrokozmos, jeho zdravie alebo blaho spočíva v živote podľa zákona prírody. Dobré spoločenské zriadenie musí zodpovedať povahe človeka ako spoločenského tvora. Základnou myšlienkou gréckeho humanizmu je chápanie Prírody ako Ideálu. Kozmos bolo vlastne premietnutie idey zákonitého spoločenského usporiadania na prírodu. Humanizmus u Grékov sa zrodil so zmenami v ich pospolitostiach: patriarchálne zriadenie ustupovalo demokratickým a spravodlivejším usporiadaním mestských štátov s písanými zákonmi.⁵

Grécky humanizmus časom nebol postojom v boji za lepší svet, ako to bolo vo vnútri sokratovskej tradície. Stáva sa skôr hľadaním cesty mimo zla tohto sveta – u stoikov chápaným akceptovaním rozmarov nezvratného osudu, u epikurejcov únikom od hluku únikom sveta do života nachádzajúceho radosť v pestovaní záľub a priateľstva s rovnako zmýšľajúcimi.

Antické hľadanie racionálneho vzťahu ku skutočnosti urobilo z prírody dominujúci faktor v trojčlenke príroda-človek-bohovia. Kest'anská kultúra stredoveku dala týmto faktorom iný vzájomný pomer. V tisícročí medzi starovekom a novovekom bolo náboženstvo najvyššou autoritou. Príroda stratila svoj pozitívny hodnotový náboj. Človek ako prírodná bytosť je „telo“ odsúdené na zatratenie. Ale ako „duša“, resp. duchovná bytosť má človek účasť na nadprirodzenom a možnosť byť spasený milosťou Božou.⁶

Avšak renesancia znamená znovuobjavenie človeka a prírody. Odlišnosť od antiky bude v tom, že predstava o prírode ako ideáli ustupuje myšlienke o človeku ako pánovi prírody. Skúmať prírodu už neznamená hľadať normu pre dobrý život. Znamená to poznanie, ktoré človeku umožní zasahovať do prírody, využívať jej zdroje a usmerňovať jej sily v jednote s ľudskými

⁵ Pozri: WRIGHT, von Georg Henrich: *Humanizmus ako životný postoj*. Bratislava: Kalligram, spol. s. r. o. 2001, s. 14

⁶ Pozri: WRIGHT, von Georg Henrich: *Humanizmus ako životný postoj*. Bratislava: Kalligram, spol. s. r. o. 2001, s. 14 - 15

cieľmi. Túto ideu môžeme chápať ako kresťanské dedičstvo, človek ako koruna stvorenia stojí nad prírodou.⁷

Renesančný humanizmus, ktorý postuloval osobitnú hodnotu a možnosti človeka, razil novú cestu k vede a reforme náboženstva. Kráľovstvom človeka mala byť spoločnosť, v ktorej by človek žil slobodne, bez donútenia zo strany jemu nepriateľských prírodných síl i bez bázne pred nadprirodzenými mocnosťami.

Po nepokojnej epoche reformácie a radikálnom rozchode so starým nasledovalo obdobie umocnenej náboženskej autority. Protireformácia vliala katolicizmu novú životnú miazgu. Protestantské hnutia sa etablovali alebo do novej ortodoxie, alebo sa radikalizovali v rozličných formách puritanizmu. Avšak jednota kresťanstva bola narušená a tým sa znemožnili jeho nároky na univerzálnu moc. Ale kalvínsky a puritánsky protestanizmus sa zaslúžili o zrod západného kapitalizmu, čo svedčí o tom, že náboženstvo naďalej vplývalo aj na formy svetského života. Ale hlavný vývinový trend smeroval k sekularizácii a vymaneniu sa spod nátlaku náboženskej autority.

V dnešnej dobe sa sproblematizoval skôr vzťah medzi človekom a prírodou, než vzťah medzi človekom a nadprirodzeným. Príroda tvorí celok, systém, ktorého rozličné časti na seba navzájom pôsobia. Človek sám je časťou tohto celku. Jeho život závisí od istých rovnovážnych stavov v jeho fyzickom okolí, v tzv. biosfére. Ak človek svojimi zásahmi do zložiek systému naruší rovnováhu celku, môže to mať záporné dôsledky pre život druhu. Príroda sa mu pomstí, že si trúfol narušiť poriadok vládnucci v kozme. Prírodná nemesis je narušená vďaka hybris (narušením rovnováhy vo svete, porušením „zákona prírody“ tým, že človek sa vyvyšuje a prekračuje hranice „vhodného“, svoje prírodou dané možnosti - hromadením bohatstva alebo výkonom moci). Nemesis znamená, že sa znovunastofuje rovnováha (je to akoby odplata alebo trest za neprípustné prekročenie hraníc).⁸

Správanie človeka krátkodobo účelné sa z dlhodobého hľadiska stáva protiúčelným, z vlastného hľadiska človeka deštruktívnym. Človek so svojou vedou a technológiou nie je absolutistickým panovníkom nad prírodou. Musí sa naučiť užívať svoje vlastníctvo, musí sa naučiť narábať s prírodou a regulovať ju v malom tak, aby nenarušil jej celkovú rovnováhu, musí dbať na to, aby sa účelnosť v jeho konaní nezmenila na protiúčelnosť v následkoch jeho konania. Človek musí poznať hranicu svojich možností a pochopiť, že prírodnými zákonmi je zviazaný s väčším celkom, než je ten, ktorý môžu kontrolovať jednotlivci a skupiny so zámerom pokryť

⁷ Pozri: WRIGHT, von Georg Henrich: *Humanizmus ako životný postoj*. Bratislava: Kalligram, spol. s. r. o. 2001, s. 16

⁸ Pozri: WRIGHT, von Georg Henrich: *Humanizmus ako životný postoj*. Bratislava: Kalligram, spol. s. r. o. 2001, s. 20

krátkodobé potreby a želania. Žiť rozumne znamená to isté ako žiť v jednote s poriadkom prírody.⁹

Človek oslobodený od svojich pút je ako divé zviera, ktoré treba skrotiť, aby túto slobodu znieslo. Skrotiť, znamená vzdelávať, vychovávať človeka.

Osvietenský humanizmus položil základy novej vedy o človeku (národohospodárstvo, sociálna antropológia, sociológia). Humanizmus epochy osvietenstva pripravil sociálnu ideu socializmu (Thomas More, Campanella, Saint-Simon, Proudhon, Fourier a iní).

K. Marx bol prvým sociálnym mysliteľom, u ktorého je idea socializmu spätá s vážnym pokusom vedecky vysvetliť historický vývin spoločnosti a pochopiť človeka ako subjekt historického procesu (teória o dynamickosti dejín).

Humanizmus a jeho problémy sú znovu aktuálne (marxistický, socialistický humanizmus?).

Každá epocha si nanovo musí vymedzovať, čo vlastne humanizmus ako životný postoj znamená. Renesanční humanisti zdôrazňovali dôstojnosť (dignitas) človeka a jeho nezávislosť od etablovaných autorít v otázkach pravdy. Kľúčovým slovom novohumanizmu bolo vzdelania: iba výchovou človek dosiahne skutočnú slobodu.

Podstatným aspektom humanizmu je obrana blaha človeka. Blaho človeka je úhrn všetkého, čo je pre človeka dobré a čo mu činí dobre. Toto sú podmienky toho, aby bol spokojný a šťastný. Človek sa má dobre a „uskutočňuje“ svoje blaho vtedy, ak žije v harmónii so svojimi možnosťami šťastia v rámci danej historickej situácie. Ak blaho človeka závisí od historickej situácie, potom podmienky jeho šťastia sa v priebehu dejín menia. V industriálnej spoločnosti človek môže požadovať a očakávať od života niečo iné než v agrárnej spoločnosti so sebaregulujúcimi jednotkami. Ak má mať každý človek rovnaké šance na uskutočnenie svojho blaha, musí vládnuť istá rovnováha medzi inštitucionalizovaným usporiadaním spoločnosti a podmienkami pre dobrý život.¹⁰

Niektoré skupiny spoločnosti sa usilujú pre vlastné ciele využívať alebo kontrolovať nové zdroje (to isté sa opakuje i vo vzťahu medzi národmi, štátmi). Pre znovunastolenie rovnováhy sú nevyhnutné inštitucionálne

⁹ Pozri: WRIGHT, von Georg Henrich: *Humanizmus ako životný postoj*. Bratislava: Kalligram, spol. s. r. o. 2001, s. 22

¹⁰ Pozri: WRIGHT, von Georg Henrich: *Humanizmus ako životný postoj*. Bratislava: Kalligram, spol. s. r. o. 2001, s. 27

zmeny (napr. vo vlastníckych pomeroch alebo v spôsoboch výroby tovarov a ich rozdeľovania.

Humanizmus, ktorý do centra kladie blaho človeka, musí dnes silnejšie akcentovať solidaritu medzi ľuďmi než seberealizáciu jednotlivých indivíduí. Solidaritu a seberealizácie nemôžeme oddeľovať. Účelom solidarity je to, aby sa všetci jednotlivci vnútri pospolitosti mali dobre.

To, či budeme klásť dôraz na solidaritu všetkých alebo na možnosť jednotlivca realizovať sa, závisí od historickej situácie. Blaho človeka sa dá zabezpečiť iba v spoločnosti, v ktorej vládne zákonmi viazaný poriadok. Každé spoločenské zriadenie kladie obmedzenia na slobodu jednotlivca. Požaduje poslušnosť voči autorite, ktorá má moc donútiť nedisciplinovaného. Od povahy spoločenského zradenia viazaného zákonom závisí, či vyžadovanie si poslušnosti zo strany autority musí byť oprávnené čiže legitímne. Reprezentanti a strážcovia poriadku musia legitimovať svoje nároky na donucovanie ostatných tým, že budú žiť podľa príkázaní tohto normatívneho poriadku.¹¹

Podľa humanistu jediným legitimačným odôvodnením politickej moci a spoločenského vplyvu je starostlivosť o blaho človeka. Túto myšlienku nachádzame už v Platónovej a Aristotelovej politickej filozofii. Tiahne sa filozofickou náukou o štáte už od neskorého stredoveku a renesancie k Rousseauovi a romantikom. Idea, že moc sa legitimuje starostlivosťou o blaho človeka, je základom každej vízie lepšej spoločnosti, v mene ktorej sa ľudia usilujú zvrhnúť poriadok, pociťovaný ako nespravodlivý. Táto myšlienka patrí ku každému oslobodzovaciemu hnutiu hodného tohto mena.

Keď však tí, čo bojovali za oslobodenie, upevnia svoj poriadok, nezriedka sa stáva, že sami odmietnu legitimizovanie, ktoré ich oprávňovalo prevziať moc. Tí, čo zvrhli tyrana, nie sú ochotní rozpoznať nového tyrana v sebe samých. Moc, ktorú si budujú, i naďalej ospravedľujú poukazovaním na blaho ľudí, ktorým vládnu. Toto je iba maska, za ktorou sa skrývajú ich vlastné sebecké ambície.

Sebecké skupinové záujmy sa nebadateľne vtierajú do siete noriem a inštitúcií, v rámci ktorých spoločnosť funguje, a tým dodávajú zdanlivo rastúcu silu samému vonkajšiemu rámcu. Jestvujúci poriadok sa stane zásterkou pre záujmy menšiny. Vďaka tomuto prestrojeniu menšina môže naďalej vydávať svoje záujmy za záujmy ľudu alebo štátu, legitimovať ich

¹¹ Pozri: WRIGHT, von Georg Henrich: *Humanizmus ako životný postoj*. Bratislava: Kalligram, spol. s. r. o. 2001, s. 30

ako nevyhnutné na obranu slobody či na udržanie rovnováhy v mocenskom boji národov.¹²

Humanistický postoj je spätý s kritickou vierou v nevyhnutnosť podriaďiť sa poriadku – ale aj s vedomím zmeniteľnosti a nedostatočnosti každého poriadku. Humanizmus ako životný postoj môže prežiť ako protestný pohyb ľudského ducha, ktorý pozdvihne svoj hlas všade, kde ľudia prenasledujú za ich presvedčenie a kde sa moc usiluje legitimizovať zásterkou falošného vedomia¹³ solidarity.

2. Princíp humanizmu v konfrontácii dvoch svetov: Amerika verzus Európa. Alebo: závisí reflexia humanizmu od subjektu, od nositeľa idey či princípu humanizmu, od toho ako chápe, či od jeho sociálneho statusu, od jeho momentálnej sociálnokultúrnej situácie? Je zrejmé, že pod humanizmom bude chápať čosi iné študent, či vedecký pracovník pôsobiaci na Harvardskej univerzite, iný jeho aspekt bude zrejmý pre študenta, či pedagóga pôsobiaceho na Sorbonskej univerzite, iné na Moskovskej, či Pekingskej univerzite, nehovoriac o jeho reflexii v podmienkach na akejkoľvek univerzite na Slovensku. Od tejto reflexie závisí aj nachádzanie východísk riešenia aktuálnych ekonomických a ekologických krízových javov v celom svete, včítane Ameriky a Európy.

Pre niektorých je humánne a správne to, že každý „v živote dotiahne tam, kde si zaslúži“¹⁴ (presadzovanie filozofie osobnej zodpovednosti za svoj život, za svoje postavenie, status, teda aj za svoju prípadnú chudobu, za svoje zdravie a nie je potrebné zavádzať univerzálnu zdravotnú starostlivosť). Ďalšia nadpolovičná časť obyvateľov na európskom kontinente (60% ?) „verí, že chudobní ľudia sú (nie svojím pričinením)

¹² Pozri: WRIGHT, von Georg Henrich: *Humanizmus ako životný postoj*. Bratislava: Kalligram, spol. s. r. o. 2001, s. 32

¹³ Pozri: WRIGHT, von Georg Henrich: *Humanizmus ako životný postoj*. Bratislava: Kalligram, spol. s. r. o. 2001, s. 35

¹⁴ Pre ľudí v ťažkostiach – na pokraji chudoby je Amerike len jedna záchranná sieť: práca. Zdravotné poistenie a šetrenie na dôchodok sú spojené s pracovným miestom. Platiť si zdravotné poistenie bez práce je pri absencii úspor nemožné. Existuje zopár verejných programov pre ľudí v chudobe, že bez pomoci by hladovali, avšak bežný človek s cieľom žiť dôstojný život potrebuje po strate zamestnania opäť rýchlo nájsť prácu. V dynamicky rozvíjajúcej sa ekonomike to nebol takmer nikdy problém. Za posledných 50 rokov bol priemerný nezamestnaný človek v USA bez práce približne 5 až 10 týždňov. V roku 2010 sa však priemerná dĺžka nezamestnanosti strojnásobila a počet dlhodobo nezamestnaných dosiahol vyše 6 a pol milióna ľudí (v roku 2007 ich bolo približne milión). A zamýšľal sa niekto nad tým, prečo takáto kríza v USA a v Európe vôbec vznikla? Kde sú jej príčiny? Kto postupoval tak humánne, aby k nej došlo? Má štát (štátne orgány, inštitúcie a vláda, ktoré vo väčšine prípadov zdieľajú záujmy súkromných podnikateľov, alebo majú aspoň na nich aké také prepojenie) nechať znášanie dôsledkov ekonomickej krízy na občanov, alebo nesie adekvátnu zodpovednosť za danú situáciu?

„uväznení v chudobe“, kde verejné zdravotníctvo je samozrejmosťou a kde existuje konsenzus, že vláda má pomáhať slabším“.¹⁵

Žeby sa tu prejavoval iný humanizmus v praxi, iné jeho videnie? Ako má postupovať štát v prípade riešenia ekonomickej krízy, aké zákony (aký balíček?) má prijať vláda a parlament na jej zvládnutie v oblasti podnikania a podpory nachádzania tisícky pracovných miest? V dnešnej dobe štát získava dôležitosť, ktorá mu bola upieraná v predkrízovom období, keď ho mnohí považovali za zbytočný, za akéhosi „nočného strážnika“.¹⁶

Ak sa štát zriekol vytvárania nových pracovných miest, tak potom táto úloha je ponechaná na súkromné firmy a podniky, ktorým štát môže pomôcť primeranou reguláciou či prijatím legislatívy, ktorá nekladie občanom a tvorcom pracovných miest zbytočné prekážky. Nakoniec v modernej priemyselnej spoločnosti sú však za štátom vždy aj ekonomické záujmy jednotlivcov a skupín. Otázkou len je, aká miera „kolonizácie štátu súkromníkmi je únosná“.¹⁷

Nekontrolovaný voľný trh či oligarchizácia štátu a ekonomiky neprajú rozvoju občianskych cností a občianskej spoločnosti. „Favorizovanie súkromného egoizmu skôr znižuje verejnú sféru, ako ju zväčšuje...viac trhu môže znamenať aj menej slobody...aby sme tomuto egoizmu zabránili, máme verejnú entitu, teda štát, a ten štát musí byť viac silný ako slabý. Musí byť silný v pravidlách a ochrane verejného priestoru“¹⁸ a v tomto prípade zásluhu má na tom práve právo v tom, ktorom štáte. Podobnú úlohu zohráva aj Európska únia, ktorá tiež okresáva deštruktívnu silu trhu na spoločnosť. Avšak rola národných štátov v hospodárstve sa v období krízy neznižuje, skôr naopak. Vzniká riziko nacionalizácie hospodárstva a politiky. Je zjavné politické a ekonomické záujmy väčších ekonomicky vyspelejších krajín EÚ sú presadzované v rámci spoločnej politiky EÚ – určujú aj stratégiu spoločného postupu na vyriešenie prípadných krízových javov v jednotlivých členských krajinách EÚ.

V tomto sa bude aj prejavovať toľko žiadaný humanizmus predstaviteľov štátu, vlády a parlamentu v praxi nielen v národnom ale i európskom kontexte (s adekvátnou zodpovednosťou a solidaritou nielen za seba, ale i za

¹⁵ Žilinský, J.: Rozpor dvoch rozdielnych svetov. In: *Sme*, streda 25. 8. 2010, s. 23.

¹⁶ Pozri: ČORNÁ, Z.: Viac trhu môže znamenať menej slobody. In: *Pravda*, sobota 14. 8. 2010, s. 18.

¹⁷ ČORNÁ, Z.: Viac trhu môže znamenať menej slobody. In: *Pravda*, sobota 14. 8. 2010, s. 19. V západných demokraciách existuje tzv. zákonná regulácia korupcie, ktorá dostala pomenovanie lobbying.

¹⁸ ČORNÁ, Z.: Viac trhu môže znamenať menej slobody. In: *Pravda*, sobota 14. 8. 2010, s. 19.

iných – za ich základné ľudské práva a slobody, nielen formálnym uvedením v ústavách, či iných dokumentoch, ale aj v praxi).

„Solidarita“ v európskej politike tiež predstavuje uplatnenie princípu humanizmu v praxi. Napríklad mnohé krajiny v rámci EÚ (najmä členovia eurozóny) sú pripravené zúčastniť sa na európskych projektoch postavených na princípe solidarity a tak prispieť k európskemu finančnému stabilizačnému mechanizmu (napr. pôžičkou Grécku). Je pravdou, že Európska únia a jej inštitúcie nesú časť zodpovednosti za grécku krízu (a problémy eurozóny), rovnako tak vlády členských krajín. „Ak by existovali kontrolné a korekčné mechanizmy, ktoré len teraz narýchlo vytvárame, nikdy sa to nemuselo stať. Možno chybou bolo vôbec púšťať sa do experimentu s menovou úniou, ktorá sa neopiera o hlbšiu integráciu, silnejšiu spoluprácu v iných oblastiach – rozpočtovej, daňovej či sociálnej. No túto chybu musia naprávať všetci európski partneri spoločne“.¹⁹ V rámci nami zdieľaného humanizmu nemôžeme sa vyvliekať zo zodpovednosti spoločného postupu (v rámci solidarity, vďaka ktorej sa budú v budúcnosti bohatšie európske krajiny skladať na rozvoj chudobnejších regiónov) za zachovanie normálneho fungovania krízou ohrozenej vlastnej krajiny a EÚ.

3. Uplatnenie princípu humanizmu v európskom právnom priestore. Efektívnosť európskeho integračného procesu predpokladá u jednotlivých subjektov jeho realizácie i adekvátnu právnu kultúru. Úroveň práva a právnej kultúry v konkrétnej spoločnosti predstavuje okrem iného i adekvátnu právnu ochranu postavenia jednotlivých členov (občanov) danej spoločnosti, zabezpečenia ich základných ľudských práv a slobôd (nielen na úrovni jednotlivých členských štátov EÚ, ale aj v medzinárodnom kontexte) a to vďaka najmä dôslednému uplatňovaniu princípu humanizmu v jeho európskom ponímaní.

Uplatňovaniu európskeho práva predchádza jeho tvorba so svojimi sociokultúrnymi determinantami a špecifikami, ktorá sa odlišuje od ostatných typov neeurópskych právnych kultúr a systémov (okrem iného aj dôsledným humanizmom v podobe zabezpečenia ochrany základných ľudských práv a slobôd).

Dôkazom tzv. „humanistického prístupu“ v stredoeurópskych a západoeurópskych pomeroch je aj čoraz viac sa presadzujúca požiadavka dôraznejšej antropologizácie súčasného práva prejavujúca sa v tvorivom rozvoji takej oblasti právnej vedy ako je antropológia európskeho práva. Predmetom reflexie daného odvetvia práva je okrem iného aj riešenie otázky, nakoľko princípy tvorby a uplatnenia práva zohľadňujú status quo európskeho homo iuridicus?

¹⁹ GEIST, R.; Problémová krajina. In: *Sme*, piatok 3. 9. 2010, s. 42

Obsah antropológie európskeho práva (včítane zachovania špecifik národného práva tej ktorej členskej krajiny EÚ) tvorí reflexia formovania a fungovania práva a právnej kultúry v sociokultúrnych (v ekonomických, politických, morálnych/etických a sociálnych) podmienkach SR v súvislosti s európskym integračným procesom.

Dosiahnutie vyššie uvedeného predpokladá okrem iného najmä:

1. teoretickú a filozofickú analýzu antropologického, gnozeologického a axiologického aspektu úlohy práva (jeho tvorby a pôsobenia) v demokratizačnom procese života spoločnosti;
2. charakteristiku práva, právnej kultúry v postmodernej spoločnosti a postavenia človeka v systéme právnej globalizácie; (Do oblasti právnej kultúry patrí nielen tvorba práva (zákonodarstvo), ale aj aplikácia práva. Do právnej kultúry patrí presadzovanie spravodlivosti, právna istota a zákonosť, výrazová stránka zákona i súdneho rozhodnutia, presvedčivosť a taktiež včasnosť úradného (súdneho) rozhodnutia. Úroveň právnej kultúry v spoločnosti závisí okrem iného aj od takých faktorov ako je úroveň právneho vedomia jej občanov a taktiež odborná a profesijná príprava právnikov – odborníkov, ktoré sú determinované ostatnými sociokultúrnymi faktormi spoločnosti);
3. definovanie a analýzu sociokultúrnych (ekonomických, politických, etických a sociálnych) determinantov tvorby a pôsobenia práva.

Tvorbu a aplikáciu práva - aspoň v oblasti ľudských a občianskych práv - podmieňujú rôzne sociokultúrne determinanty medzi ktoré okrem iného patrí aj demokracia s jej princípmi, ktoré naplňajú nielen obsah reflexie, ale aj reálny stav danej demokratickej spoločnosti a štátu. Demokracia je spojená s uplatňovaním princípu pluralizmu - slobodným súťažením reprezentantov jednotlivých skupín záujmov jestvujúcich v spoločnosti. Pluralitná demokracia chápaná ako vláda ľudu založená na slobodnom súťažení politických síl nadobúda status základnej spoločenskej a ústavnej hodnoty ľudských a občianskych práv. Plné uskutočnenie demokratickej vlády – vlády ľudu je však ideálom, ktorý vo svojej celostnej podobe je nerealizovateľný, pretože by negoval hierarchické usporiadanie štátnych orgánov.

Dôležitým momentom pre súčasnú demokraciu v najvyspelejších demokratických štátoch je však akceptácia vládnuou skupinou uplatňovania spätnej väzby ako nevyhnutného aspektu demokracie, alebo jej ignorovanie, či uprednostnenie využitia demokratického prostredia pre určitú jednostrannú manipuláciu: vnucovanie svojho názoru ostatným občanom či obyvateľom daného štátu bez spätnej väzby.

K vybudovaniu ideálneho stavu demokracie v jednotlivých krajinách, či regiónoch vedie niekedy dosť nepriamočiara zdĺhavá a trnistá cesta

(mnohokrát čiha nebezpečenstvo vonkajšieho i vnútorného ohrozenia štátu – ako je napr. kvalita politických strán a ich vedenia, kvalita zabezpečenia občianskych a ľudských práv, kvalita záujmových organizácií a ich podiel a úloha v spoločnosti, kvalita volebného systému a volebného práva a ich funkcia).²⁰

Dôležitú úlohu zohráva odborná a politická skúsenosť, či kultúra politických a štátnických osobností, z ktorých väčšina (najmä v stredo európskom priestore po transformačných a privatizačných zmenách v spoločnosti) má úzke prepojenie so záujmami podnikateľských skupín. V rámci reprezentatívnej/zastupiteľskej demokracii (v reálnom živote nadobúdajúcej status fikcie) má byť poslanec, člen vlády stelesnením vôle ľudu (z čoho vyplýva aj koncepcia ich neodvolateľnosti, imunity a pod.).

O reálnom opodstatnení uvedenej demokracie rozhoduje stupeň demokratickej politickej, etickej a právnej kultúry, ktorá je daná dlhodobým konsenzuálnym vývojom v danom štáte a takisto kvalita politických a štátnických osobností, s ich mierou „zistného“ podielu na verejnej službe. Volení zástupcovia nesmú byť postavení mocenskopoliticky nad občanmi, ktorí ich volili, skôr naopak: poslaním volených zástupcov je slúžiť (všetkým!) občanom (a nielen iba niektorým vyvoleným bohatým vrstvám, alebo elitám spoločnosti!). A je vôbec možné rozhodovať v záujme obecného prospechu všetkých, ak daná spoločnosť je charakterizovaná svojou štrukturálnou nerovnosťou?²¹

A tak sa dostávame k problematike statusu a stavu občianskej spoločnosti (s jej rozčlenením do záujmových skupín, vrstiev, tried, ktoré artikulujú svoje záujmy - majetkové, profesijné, štátnoorganizačné, teritoriálne, regionálne, národné a pod.), ktorá sa taktiež stáva determinantom, ktorý ovplyvňuje tvorby a aplikáciu práva mnohokrát aspoň svojou tichou akceptáciou a dodržiavaním platných noriem alebo vyžadovaním nových pre riešenie mnohých spoločenských situácií. Občianska spoločnosť môže sa usilovať

²⁰ Pozri: BLAHOŽ, J.: *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: ASPI, a. s., 2005, s. 59

²¹ Podľa J. Schumpetera (autora koncepcie demokracie v druhej polovici 60-tych a 70-tych rokov 20. st., v americkej a britskej politickej vede a štátovede) nemôže existovať pojem všeobecného prospechu v spoločnosti, ktorá je charakterizovaná základnou štrukturálnou nerovnosťou (SCHUMPETER, J.: *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York 1962, s. 251. Podľa Schumpetera demokracia vystupuje ako inštitucionálne usporiadanie pre prijímanie politických rozhodnutí, v ktorom jednotlivci získavajú právomoc rozhodovať prostredníctvom boja o hlasy voličov. Demokracia je chápaná ako súbor procedurálnych pravidiel, na základe ktorých sú volení politickí a ústavní predstavitelia. Takýmto spôsobom demokracia je redukovaná na politickú formu, ktorá nemá žiaden politický obsah. Obsah politického (otázka účasti občanov na politickom rozhodovaní) systému ho nezaujima, pre neho je vhodnejšie, ak rozhodujú politické elity, pretože ľud ako súhrn všetkých občanov je nekompetentný.

o zachovanie takého politického systému, ktorý je založený na občianskych právach, najmä na princípe rovnosti, plurality politických strán, nezávislosti súdneho systému, na princípe slobodných volieb, princípe reprezentácie, princípe suverenity parlamentu v parlamentných ústavných systémoch a na princípe del'by moci v prezidentskom ústavnom systéme.

Pluralizmus patrí medzi neoddeliteľné hodnoty pre politický systém, v popredí záujmu ktorého je tzv. realistická koncepcia pluralizmu. Otázkou je, do akej miery a ako sa odráža pluralizmus v politickom systéme spoločnosti na tvorbe a aplikácii práva, ktorá vyžaduje jednotné (nie pluralitné?!) dodržiavanie právnych noriem všetkými subjektmi práva.

Pluralizmus ako spoločenská hodnota znamená:

1. vnútorné posilnenie systému, pretože samotné zriadenie novej jednotky, inštitúcie, organizácie už znamená upriamenie pozornosti na nové problémy a nárast spojitostí posilňujúcich daný systém medzi ostatnými existujúcimi jednotkami;
2. zvýšenie prejavovania konfliktov v danom systéme a zároveň zníženie intenzity týchto konfliktov;
3. zväčšenie počtu znesených návrhov a zároveň zníženie počtu prijatých návrhov;
4. zvýšenie pravdepodobnosti prijatia návrhov v danej jednotke;
5. zvýšenie radikálnosti vznášaých návrhov (z dlhodobejšieho hľadiska posilňuje skôr konzervatívnosť vznášaých a prijímaných návrhov, pretože vzájomne opakujúce sa interakcie medzi jednotkami vedú k poznaniu o tom, aké návrhy a projekty sa môžu vôbec presadiť);
6. zvýšenie počtu a zložitosti formálnych pravidiel, pretože interakcia medzi vzrastajúcim počtom jednotiek vyžaduje stále zložitejšie formálne úpravy;
7. podporu relatívnej moci trvalých a vysoko organizovaných záujmov v spoločnosti;
8. zvýšenie potreby a cirkulácie elít;
9. zvýšenie úlohy právnikov (formálnych právnych pravidiel) a profesionálne vzdelaného úradníckeho aparátu, ktorý zabezpečuje vzájomné vzťahy a uplatňovanie záujmov jednotiek pluralitného usporiadania;

10. zvýšenie potreby a skutočnej moci tých, ktorí majú mimoriadny politický talent.²²

Európa dnes realizuje jedinečný experiment v histórii ľudstva: vytvorenie nadnárodného sociokultúrneho systému na základe slobodného a cieľavedomého rozhodnutia subjektov, ktoré tento systém vytvárajú. Toto rozhodnutie si vyžaduje od jednotlivých subjektov európskeho integračného systému vytvorenie adekvátnych kultúrnych predpokladov, nielen v oblasti technologickej, ekonomickej, politickej, sociálnej, či etickej, ale aj právnej.

Po vstupe SR do EÚ sa právny poriadok EÚ stal záväzným pre SR. SR, ako aj iné subjekty práva pôsobiace na jej území, majú povinnosť rešpektovať právo EÚ. Právny poriadok EÚ je tvorený rôznymi druhmi prameňov práva, ktoré sa svojou podstatou a povahou odlišujú od klasických prameňov práva uplatňovaných v kontinentálnom type právnej kultúry. Právo uplatňované v SR je v súčasnosti, na rozdiel s pred obdobia nášho vstupu do EÚ, vyjadrené vo väčšom a neprehľadnom množstve prameňov práva. V tejto súvislosti je aktuálna reflexia zmien v prameňoch práva a ich pôsobenie na právny status subjektov práva

V súčasnej európskej ústavnej a politickej vede, ako aj v koncepciách praktických politikov jednotlivých krajín – členov EÚ dôležitú úlohu zohrávajú úvahy o rekonštrukcii demokracie.²³ Dôležitú rolu tu zohráva teória o vývoji štruktúry súčasnej spoločnosti,²⁴ zdôrazňovanie ovplyvňovania ekonomiky štátom v spolupráci so silnými súkromnými ekonomickými organizáciami, ako aj zdôrazňovanie integračných procesov, vedúcich k rozvoju demokratickej spoločnosti. Dá sa predpokladať, že uvedená skutočnosť bude mať adekvátny vplyv na tvorbu a aplikáciu komunitárneho práva.

Aby nedochádzalo k nadmerným odlišnostiam sociálnych skupín, tried v spoločnosti a aby bola zachovaná čoraz viac sa rozširujúca rozsiahla pôsobnosť najmä strednej triedy, ktorá je nositeľkou moderných hodnôt

²² Podľa: BLAHOŽ, J.: *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: ASPI, a. s., 2005, s. 64 – 65.

²³ Pozri: GISCARD d'ESTAING, V.: *Démocratie française*. Paris 1976, s. 31 an.

²⁴ Napr. vývoj francúzskej spoločnosti nevedie k stretu antagonistických tried buržoázie a proletariátu, ale prejavuje sa expanziou veľkej strednej vrstvy – triedy v spoločnosti, ktorá postupne zahŕňa celú spoločnosť a tým v spojitosti s ostatnými skupinami spoločnosti zabezpečuje jej mimoriadny rýchly rast. Táto stredná trieda sa stáva integrujúcim činiteľom pri zjednocovaní francúzskej spoločnosti a zároveň umožňuje vyššiu úroveň realizácie pluralitnej demokracie (Pozri: GISCARD d'ESTAING, V.: *Démocratie française*. Paris 1976, s. 69 an.)

a zároveň zjednocujúcim činiteľom celej spoločnosti, je potrebná nielen reflexia, ale i dôsledná aplikácia nasledujúcich úloh potrebných pre rozvoj demokracie:

1. nastoliť pozitívny sociálny program zahrňujúci zabezpečenie úplnej zamestnanosti, ekonomickú stabilitu a istoty, rozvoj produktivity a garancie minimálneho životného štandardu, zodpovedajúcemu štádiu civilizačného vývoja;
2. vytvoriť adekvátne mechanizmy, aby mohla demokracia pôsobiť, včítane adekvátneho zabezpečenia občianskych práv, zdokonalenia legislatívy a jej cieľov, ďalšieho rozvoja verejnej správy, zamerania pozornosti na indikatívne ekonomické plánovanie, najmä na plánovité využitie národných zdrojov;
3. napomáhať rozvoju takého systému právneho poriadku vo svete, aby mohla byť vojna vylúčená ako nástroj štátnej politiky;
4. utvrdzovať vieru v demokratické politické ideály s dôrazom na ľudské hodnoty a široké občianske aktivity (prednosti demokracie musia byť zdôrazňované v každodennom živote spoločnosti: program rozvoja demokracie musí byť konformný s ideálmi i možnosťami dnešných dní; musí byť garantovaný pre príslušníkov demokratickej spoločnosti spravodlivý podiel na dosiahnutých výsledkoch civilizácie - materiálnych i duchovných).²⁵

Pokrok ľudstva v období postmodernej spoločnosti vytvára v širokých vrstvách spoločnosti tendenciu rozvoja demokratických inštitútov. Praktická politika smeruje k formalizácii demokracie uplatňovaním elitaristických a technokratických koncepcií riadenia spoločnosti a štátu, avšak na strane druhej určité inštitúty demokracie zachováva a ďalšími reformami rozvíja. Veríme, že i naďalej v budúcnosti, napriek určitým krízovým javom sa budú v stredo európskom právnom priestore rozvíjať a v praxi uplatňovať mnohé reflektované hodnoty a myšlienky o humanizme, pluralizme a demokracii v súvislosti s tvorbou a uplatnením práva.

Literature:

- BLAHOŽ, J.: *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: ASPI, a. s., 2005

²⁵ Pozri: BLAHOŽ, J.: *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: ASPI, a. s., 2005, s. 70

- ČORNÁ, Z.: Viac trhu môže znamenať menej slobody. In: Pravda, sobota 14. 8. 2010
- ČERVENÁ, K.: Postavenie odvetvia automobilovej výroby v regióne Strednej a Východnej Európy v kontexte budúceho vývoja. In: Právo a európsky integračný proces /Law and European Integration Proces. Zborník vedeckých prác a odborných článkov riešiteľov a spoluriešiteľov projektu VEGA. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach 2009, s. 165 – 171. – ISBN: 978-80-7097-778-1
- ČERVENÁ, K.: Sociokultúrne determinanty podpory hospodárskeho rastu v Slovenskej republike. In: Právo a európsky integračný proces 2/Law and European Integration Process 2. Zborník vedeckých prác a odborných článkov riešiteľov a spoluriešiteľov projektu VEGA. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach 2010, s. 124 – 136. – ISBN: 978-80-7097-835-1
- DOBROVIČOVÁ, G.: Ústavné základy tvorby práva de constitutione ferenda. In: OROSZ, L. a kol.: Ústavný systém Slovenskej republiky (doterajší vývoj, aktuálny stav, perspektívy). Košice UPJŠ 2009, s. 128 – 145. – ISBN: 978-80-7097-777-4
- GEIST, R.: Problémová krajina. In: Sme, piatok 3. 9. 2010
- GISCARD d'ESTAING, V.: Démocratie française. Paris 1976, s. 31 an.
- MACHALOVÁ, T.: Co znamená rasizmus? In: MACHALOVÁ, T a kol.: Lidská práva proti rasismu. Brno: Doplněk 2001, s. 84 – 107. – ISBN: 80-7239-099-6
- SCHUMPETER, J.: Capitalism, Socialism and Democracy. New York 1962
- ŽILINSKÝ, J.: Rozpor dvoch rozdielnych svetov. In: Sme, streda 25. 8. 2010
- VEČEŘA, M.: Právní nástroje proti rasismu. In: MACHALOVÁ, T a kol.: Lidská práva proti rasismu. Brno: Doplněk 2001, s. 148 – 159. – ISBN: 80-7239-099-6

- VEČEŘA, M.: Právo v pozdně moderním globalizujícím se světě. In: Právo a európsky integračný proces /Law and European Integration Proces. Zborník vedeckých prác a odborných článkov riešiteľov a spoluriešiteľov projektu VEGA. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach 2009, s. 45 – 54. – ISBN: 978-80-7097-778-1
- WRIGHT, von Georg Henrich: Humanizmus ako životný postoj. Bratislava: Kalligram, spol. s. r. o. 2001

Contact – email

jan.cipkar@upjs.sk